

опери С. Рахманінова «Алеко» як хормейстер (випускниця диригентського класу З. Заграничного, Харківська консерваторія). Д. А. Гершман очолювала студійний хор з 1947 по 1986 рр. і здійснила постановку хорових сцен у 38 операх: «Весілля Фігаро» В. А. Моцарта, «Травіата» Дж. Верді, «Ромео і Джульєтта» Ш. Гуно, «Богема» Дж. Пуччіні, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Відроджений травень» В. Губаренка та ін. Д. А. Гершман на репетиціях віртуозно працювала над фразою у поєднанні з осмисленим словом, тембральним розмаїттям і ритмічним ансамблем, що дозволяло досягати високих художніх результатів.

Отже, підсумовуючи, підкреслю, що вищезначеним Майстрам, які працювали у царині оперно-хорового виконавства в Харкові були властиві: високий професіоналізм; лідерські якості; розуміння природи вокалу і досконале знання оперно-хорової специфіки; любов до театру, відданість справі; комунікація як з артистами хору, так і з диригентами, режисерами, художниками та балетмейстерами; універсальність.

Означені якості дозволили їм творчо керувати професійними театральними хоровими колективами і створювати неперевершені зразки інтерпретацій найскладніших опер світового репертуару.

Віктор Плужніков

ТВОРЧІЙ ВНЕСОК В. С. ТОЛЬБИ В РОЗВИТОК ОПЕРНО-СИМФОНІЧНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

В квітні наступного року виповниться 40 років з того часу, коли пішов з життя видатний український оперний та симфонічний диригент, педагог, яскравий представник харківської школи оперно-симфонічного диригування – Веніамін Савелійович Тольба (1909–1984). В процесі вивчення його творчої біографії у мене склалось суперечливе ставлення щодо культурно-мистецьких подій тих часів. З одного боку, все своє життя талановитий диригент працював в столичних оперних театрах Харкова та Києва, де зосередились найкращі артистичні сили та значні матеріальні ресурси. З

іншого боку, в столичних театрах як у дзеркалі відображались всі ознаки тоталітаризму, де людина, навіть якщо вона дуже талановита, смілива і харизматична, могла бути лише «гвинтиком» державної машини. На думку відомого театрального критика Ю. Станішевського, В. С. Тольбі було дуже нелегко виборювати власні художні позиції, дотримуватись надзвичайно високих морально-етичних норм, бути принциповим і безкомпромісним. Але він завжди йшов своїм шляхом, йшов «проти вітра і течії», не схиляв голови навіть перед високим начальством [цит. за 2, с. 7]. На притискання і образи чиновників диригент відповідав блискавичними творчими досягненнями, неперевершеними оперними прем'єрами і саме таким чином заслуговував на поважне ставлення до себе. Після присудження йому державної премії, талановитого диригента неодноразово запрошували до Великого театру, де він мав значний успіх. Чиновники вели з ним перемови щодо переїзду до Москви, але була умова: треба було вступити до лав КПРС. В результаті Веніамін Савелійович відмовився від спокусливого запрошення, хоча добре розумів, як це може відобразитись на його кар'єрі. Під час протистоянь з опонентами, коли сили були не рівними, Веніамін Савелійович без зайвих слів звільнявся з театру. Ні любов до мистецтва, ні порівняно велика зарплатня, ні перспектива отримання державних нагород, ні загроза залишитись без права на творчу пенсію не могли змусити його піти на компроміс. Так було в 1950 році під час генеральної репетиції «Аїди», коли після підняття завіси замість молодшої, талановитої співачки Л. Лобанової, диригент побачив на сцені дружину партійного чиновника (не молоді артистку). Вдруге і остаточно він пішов з посади диригента київського оперного театру в 1959 році, коли під час репетиції «Приборкання непокірної» В. Шебаліна виконавець головної партії відмовився співати повним голосом. Крім В. С. Тольби, через некомпетентність керівництва театру в питаннях музично-театрального мистецтва наприкінці 1950-х років київський театр залишив видатний співак Б. Р. Гмиря, а на початку 1970-х років пішли дуже талановиті диригенти – С. В. Турчак і К. А. Симеонов.

Композитор Г. Майборода з досадою говорив: «У нас традиційно вкоренилася погана звичка – не помічати або спеціально замовчувати великі досягнення своїх сучасників, і через почуття неповноцінності, що насаджується зверху, ми вкрай обережні в оцінці заслуг найбільших майстрів, які працюють поруч з нами. Чому ж ми боїмося сказати вголос, що серед нас творять не лише чудові таланти, а по-справжньому геніальні особистості, діяльність яких відіграє доленосну роль у розвитку національної художньої культури? Взяти хоча б Веніаміна Тольбу, великого диригента, який справляє вирішальний вплив на формування Київського оперного театру і, мабуть, усієї української музично-театральної культури. Усі чудово розуміли, що поряд з нами геніальний музикант, який своєю творчістю активно стимулював та пропагував музику українських композиторів, окрилював нас яскравими ідеями, сміливими думками, щирою дружньою підтримкою. Якби не Тольба, багато наших опер так і не було б написано, зокрема мої перші оперні партитури. Але хто і коли сказав про це вголос? Хто насмілювався назвати його гордістю нашої культури? Хоча всі розуміли, що поряд Музикант з великої літери» [цит. за 2, с. 5]. Талановиті музиканти ставились до диригента ні просто з глибокою повагою, а зі справжнім пієтетом, вважали В. С. Тольбу «музичною совістю Києва».

В. С. Тольба народився в Харкові 12 листопада 1909 року. Його батько був трубачем оркестру оперного театру, тому хлопчик виховувався в театральному середовищі. Від 7-річного віку він навчався грі на скрипці у С. К. Рика. В 1925 році закінчив 10-у школу, в 1925–1927 роках навчався в 4-й хімічній профшколі, а в 1927–1929 роках – в ленінградському Центральному музичному технікумі за класом композиції П. Б. Рязанова, читання симфонічних партитур вивчав під керівництвом Д. Д. Шостаковича. Через зміну клімату В. С. Тольба захворів і не встиг скласти вступні іспити до Ленінградської консерваторії, тому вступив до технікуму, який щойно відкрився. Вищу освіту він здобув в 1929–1932 роках в Харківському Музично-драматичному інституті на теоретичному відділенні музичного

факультету: за класом композиції – професора С. С. Богатирьова; диригування – професора Я. А. Розенштейна. Дипломною роботою була опера «Весілля Фігаро» В.-А. Моцарта (творчий керівник – А. Е. Маргулян). Удосконалював свою майстерність В. С. Тольба під керівництвом Германа Адлера – досвідченого диригента, вихованця Празької консерваторії, якого запросили в Харків з Німеччини. Після еміграції з СРСР Г. Адлер мешкав у Сполучених штатах Америки, де став всесвітньо відомим диригентом [1]. В. С. Тольба був також асистентом двох головних диригентів Харківського академічного театру опери та балету – А. Е. Маргуляна та А. М. Пазовського.

Його диригентський дебют відбувся в 1928 році з симфонічним оркестром Харківського радіокомітету, де він працював скрипалем, крім того, був артистом оркестру Української державної столичної опери (саме таку назву мав ХНАТОБ імені М. В. Лисенка). Там молодий музикант грав у групі перших скрипок під орудою Л. П. Штейнберга, В. В. Бердяєва та інших талановитих диригентів. В 1931–1934, 1935–1941 роках він був диригентом ХАТОБу, де диригував оперними та балетними виставами. Саме в Харкові В. С. Тольба сформувався як професіонал найвищого гатунку. Протягом театрального сезону 1934/1935 років він був диригентом київського Українського театру опери та балету, а через рік повернувся до Харкова.

В середині 1930-х років Г. Адлер і Я. А. Розенштейн переїхали до Києва. Після цього клас оперно-симфонічного диригування в Харківській державній консерваторії вели професор Й. Ю. Вейсенберг (1934–1939 рр.), доценти В. С. Тольба (1935–1941 рр.) і К. Л. Дорошенко (1939–1941, 1943–1947 рр.). Педагогічну діяльність Веніамін Савелійович розпочав відразу після закінчення вишу: в 1932–1933 роках був асистентом професора С. С. Богатирьова з класу інструментування. В 1935–1941 роках вів оркестровий клас, диригування, інструментування та читання партитур. 5 червня 1940 року В. С. Тольба був затверджений у вченому званні доцента; протягом 1940/1941 навчального року очолював кафедру диригування Харківської державної консерваторії.

Під час Другої світової війни разом з колективом театру був евакуйований до Іркутську, де в 1942–1944 роках був диригентом об'єднаного Харківського та Київського театру. З 1943 року В. С. Тольба готував постановку опери М. Вериківського «Наймичка», якою 28 жовтня 1944 року був відкритий перший повоєнний сезон у Києві. З 1944 року працював у Києві – в академічному театрі опери та балету, а також викладав в консерваторії. Під орудою В. С. Тольби була відкрита Київська оперна студія, де він працював в 1946–1973 роках – від 1962 року був професором Київської державної консерваторії. Веніамін Савелійович виховав плеяду українських оперних співаків, серед яких – Д. Гнатюк, А. Кікоть, Л. Лобанова, І. Масленнікова, Є. Мірошніченко, Є. Червонюк, М. Шевченко та ін. Саме В. С. Тольба здійснив перші постановки українських опер: «Наймичка» М. Вериківського, «Честь» Г. Жуковського, «Молода гвардія» і «Зоря над Двіною» Ю. Мейтуса, «Мілана» і «Арсенал» Г. Майбороди; балету «Ростислава» Г. Жуковського. Культурною подією в масштабах колишньої країни стали його постановки опер «Іван Сусанін», «Пікова дама», «Євгеній Онегін», «Царева наречена», «Снігуронька», «Запорожець за Дунаєм», «Наталка-Полтавка», «Весілля Фігаро», «Чарівна флейта», «Лоенгрін», «Кармен», «Отелло» та ін. Всього під керівництвом В. С. Тольби виконано близько 50 опер і балетів.

В 1951–1952 роках В. С. Тольба був диригентом симфонічного оркестру Українського радіо, де вперше виконав твори В. Косенка, С. Людкевича, Б. Лятошинського, Л. Ревуцького, В. Рибальченка, Г. Таранова, А. Штогаренка, Ю. Щуровського та багатьох інших українських композиторів. В. С. Тольба здійснив запис музики до 50 кінофільмів, в тому числі канонічної екранізації опери «Запорожець за Дунаєм». Він є автором Симфонії на теми з опери «Запорожець за Дунаєм», багатьох оркестровок та дуже змістовних музично-критичних статей. Пішов з життя Веніамін Савелійович 13 квітня 1984 року, похований на Байковому кладовищі в Києві.

В. С. Тольба додав дуже вагомий творчий внесок в розвиток українського національного музично-театрального мистецтва. Він вдало інтерпретував найкращі зразки світового оперно-симфонічного мистецтва, виховав справжню еліту українських виконавців, сприяв піднесенню загальної культури суспільства. На честь видатного диригента 10 червня 2016 року було встановлено меморіальну дошку в Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського, а ім'я Веніаміна Савелійовича Тольби стало синонімом честі, професійної гідності та високої культури.

Список використаних джерел:

1. Плужніков В. Адлер Герман Петер // Велика українська енциклопедія, т. 1 / Упорядник д. і. н., проф. Киридон А.М. К.: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2016. С. 358.
2. Станішевський Ю. Музична совість Києва // Веніамін Тольба : портрет диригента у спогадах сучасників / укл. В. В. Тольба. Ніжин : ООО «Гідромакс», 2009. С. 3-18.